

KÖZLEMÉNYEK

A FASISZTA OKTATÁSI REFORM ÉS A VALLÁSOKTATÁS OLASZORSZÁGBAN

KOCSISNÉ FARKAS CLAUDIA

A cikk a fasiszta Olaszországba kalauzolja az olvasót. Giovanni Gentile neve Magyarországon még idegenül cseng. 1923-ban oktatási miniszterként kidolgozott egy reformprogramot, melynek egyik legvitatottabb részlete az alapfokú oktatásban bevezetett vallásoktatás volt, nagy feszültségeket generálva az egyház és az állam között. A cikk célja a Gentile-reform vallásoktatási aspektusának bemutatása és értékelése.

* * *

Az Olaszországban 1923-ban bevezetett, kidolgozójáról Gentile-reformnak elnevezett oktatáspolitikai programcsomagot a kortársak közül sokan forradalminak vélték (*Gentile, 1923*). Giovanni Gentile 1922-ben lett oktatási miniszter, végzettségét tekintve filozófus volt (*Turi, 1995*). A fasiszták között „eltévedt liberálisként” mozgott, majd „ad honorem” csatlakozott a mozgalomhoz, Mussolinit és saját magát is próbálta meggyőzni „megigazulásáról”. A fasiszták nem csodálkoztak a miniszter pálfordulásán, a liberalizmusból a fasizmusba való átmeneten, betudták amolyan „filozófusi szokásnak”, hogy új értelmet adjon a koncepcióknak és a szavaknak a dialektika játékában.

Az 1923-as, nevéhez kapcsolható reformot nem közvetlenül a fasizmus ihlette, sőt, a fasiszta állammal nagyon kevés közös eszméje volt. Összetettség, a tekintélyuralom és elitképzés jelentették fő tengelyét. A reform lényegét maga Gentile az oktatás presztízsének, komolyságának helyreállításában, és az „elit képzésének” ideájában vélte (*Gentile, 1923*). Iskolája anakronisztikus volt a rendszer számára. Amíg „Minerva szentélyében” – a Közoktatásügyi Minisztériumban – ült, ideái és a rendszer igazi természete között lavírozott. Iskolája anakronisztikusnak bizonyult a rendszer számára, mert pedagógiai elvei nem voltak fasisztának nevezhetők. (*Colombo, 2004*)

A fasiszta rezsim a néptől, a tömegektől egyetértést várt el, nem tolerálhatta sokáig a tanítás szabadságát, ami hozzá tartozott a Gentile-reformhoz. A reform hibája-

ként rótták fel, hogy túl nagy teret biztosított a katolikus egyháznak, a rendszer számára pedig nem biztosította a kontrollt.

Az 1923-as reform egyik legvitatottabb részlete az alapfokú oktatásban bevezetett vallásoktatás volt. A reform értelmében a vallásos nevelésnek hűnek kell lennie a katolikus valláshoz. A vallás bevezetése a reform tisztán idealisztikus aspektusaként is értelmezhető, mint a gentiliánus nézetek egyenes következménye. A korszakban sok szempontból restaurációnak tűnt a vallásos reform: Giovanni Gentile az 1859-es Casati-törvényintézkedéseit és kifejezéseit vette elő újra, amikor a tantárgyak közé beemelte a vallásos nevelést (*Morandini*, 2003)

Gentile számára a világiasság nem jelentett semlegességet. Elutasította az állam agnosztikus voltát. A filozófusnak meggyőződése volt, hogy ahová a filozófia nem tud behatolni, oda a vallásnak kell utat találnia. Vallotta, hogy a filozófia nem tud megszületni „belső bölcsesség nélkül”, ezt azonban megteremtheti a vallásos nevelés. A vallásos tanítás tehát előkészítő jellegű volt a filozófiához, amely az embernek „Isten jelenlétének tudatát” adja. Gentile egyenesen azt a paradoxont állította, hogy a vallásoktatás restaurációja az állam világi jellegének igazi próbáját jelenti. Az állam, amely „aktív nemzeti tudat”, most „történelmi tudatot is felvett”, ez Olaszországban szükségszerűen „a katolikus vallási tudatba” torkollott.

A vallást egy nép szellemi megtestesüléseként szemlélő Gentile próbálta védeni magát a klerikalizmus vádjától, és figyelmen kívül hagyta azok ellenvetéseit, akik kétségbe vonták az olaszok mély vallásosságát. Ő valójában nem a katolikus hitet akarta restaurálni, mint inkább megőrizni egy szellemi állapotot és a nemzeti hagyományokat. A vallást nem önmagáért tanították, hanem mint az idealizmus és az egyéni erkölcsiség elsődleges és szükséges formáját. Gentile a vallást az elemi oktatás alapjának, egyben megkoronázásának tartotta (*Negri*, 1996).

A vallásoktatás kötelező volt, kivéve, ha a szülők személyesen akartak gondoskodni erről. A programok az előkészítő szinten csak egyszerű imádságokat írtak elő a kisgyermek számára. Az első három osztályban a keresztény dogmatika alapjaival ismerkedtek, passzusokat olvastak a Szentírásból, leggyakrabban rövid evangéliumi történeteket. A felsőbb osztályokban, a negyediktől kezdve a programok komolyabbá váltak: már magukban foglalták az erkölcsi példázatokat is, a katolikus dogmatikát, a tízparancsolatot. A diákoknak meg kellett ismerkedniük a vallásos élet princípiumaival, a vallásos rituálékkal. Az ötödik osztály anyaga címekben: a vallás szükségessége; hitbéli kötelességek; Hiszekegy; az apostolok szimbólumainak elmagyarázása; az Ótestamentum történetei; Jézus és a kisgyermek története; az eltévedt bárány; Jézus, aki feltámasztja a holtat; Jézus Jeruzsálemben; a Passió; Jézus halála és feltámadása; a korai kereszténység évszázadai, s végül nagy olasz szentek élete, például Assisi Szent Ferenc, Sienai Szent Katalin, Filippo Neri, Don Bosco. Figyelmet érdemel, hogy az olasz irodalom nagyjainak vallásos tárgyú művei is szerepet kaptak a vallásoktatásban, például Manzoniól az *Inni sacri*.

A tanítás nem sok időt vett igénybe: heti egy óra volt az előkészítő kurzuson, más-

fél óra első és második osztályban, két óra a harmadik osztálytól kezdve. De a tanítást nemcsak ezzel lehetett körülírni. A katolikus egyház hőseiről is tanultak a gyerekek, sőt, a szabadidős tevékenységek programjaiba is „belecsempészték” a vallásos nézeteket. A reformnak ez az aspektusa furcsa volt. Gentile azonban eltökélte: a vallásos oktatás bevezetése ne egyszerűen katekizmus legyen, hanem morális megújulás, tapadjon meg a lelkekben, hatoljon a lelkek mélyére, oktasson. Ne a dogmák révén keltse fel az érdeklődést, a szellemet, hanem a költészet révén, amit az Evangéliumok rejtenek, de ezt meglelhetik a gyerekek Manzoni vallásos tárgyú műveiben is.

Az egyház részéről felháborodást váltott ki, hogy ezt a tanítást nem egyházi emberekre bízta Gentile, hanem laikusokra (*Gaudio*, 1995). A feladatuk a „lélekformálás” volt. Az idealisták – persze joggal –, a vallástanárok felkészültsége miatt aggódtak. Végül az egyházi hatóságok javaslati joggal élhettek a vallásoktatók személyére vonatkozóan, ellenőrizhették munkájukat, véleményezhették a használatban lévő kézikönyveket is. Ellentmondásos, de az állam nem akart vallástanárokat képezni, nem akartak költeni erre, bár nagyon aggódtak a műveltségük miatt.

A baloldali politikai csoportok a laikus iskola védelmében álltak ki. Ők nem fogadták el azt az árnyalatnyi különbséget, valójában „belemagyarázást”, amely lehetővé tette Gentilének, hogy a vallásoktatás bevezetésével egyidejűleg tagadja az iskola vallásosságát. Arról beszéltek, hogy Gentile ötlete valójában a gondolati és lelkiismereti szabadság megsértését jelenti, egyben visszatérést az egyház évszázados, középkortól meglévő szorításába. Sok tanító azonban elfogadta a vallásoktatást. Kevesen voltak, akik élesen elutasították, de a tanárok nagy része tartott attól is, hogy a vallásoktatás végül degradálja a katekizmust és dogmatikussá válik. A liberális baloldal is harcolt a reform ellen, attól féltek, hogy az iskola vallásos iskolává válik. Felvetődött, hogy ez az Olaszországban élő vallási kisebbségek jogainak megsértését is magával hozhatja. A szocialisták kritikája részben ebbe az irányba ment. Az intolerancia jegyét látták ebben, amely éppen belép és beépül az iskola világába. A szocialisták elutasították azt a gentiliánus tézist, miszerint egy tisztán világi iskola lélek nélküli lenne. Szerintük ahhoz, hogy az iskola nevelési erővel bírjon, igazi nevelési környezetet jelentsen, nem szükséges, hogy vallásos legyen. Ezt a tudomány és az emberi szolidaritás ereje is elérheti. Attól tartottak, hogy az iskola végül a nacionalista és vallásos infantuáció tűzfészkévé válik.

Az 1923-as reformmal szimpatizálók szívesen vették, amikor Gentile visszahelyezte a vallásoktatást az elemi iskolába. Benedetto Croce is támogatta a gentiliánus kezdeményezést és vállalta az „apaságot”. Croce azt hitte, hogy eközben semmilyen erőszakot nem kell alkalmazni a tanárookra, sem a diákokra. Mindezt Ernesto Codignola is támogatta, elutasította a vallási szempontból semleges iskolát. Szerinte a tanítónak nem dogmákat kell tanítania, mert feladata abban áll, hogy a gyerekekkel elfogadtassa a keresztény vallást. Ezt látta a legmegfelelőbb útnak ahhoz, hogy a gyerekeknek erkölcsi értékeket adjanak és egyetemes társadalmi értékekre neveljék

őket. Ugo Spirito és Vito Fazio Allmayer is ezen a véleményen volt. Ez utóbbi egyenesen azt állította, hogy a művészet és a vallás együtt képesek helyreállítani az iskolát (Citi, 2004).

A katolikus közvélemény Gentilét mindig egyházellenesnek állította be. Amint a program napvilágra került, a katolikus sajtó kinyilvánította ellenszenvét: a „vallást egy népnek” koncepciót nem fogadták el, mert „Istenből a társadalmi rend felvigyázóját csinált” (Gaudio, 1995. 44-56.o). Alapelv volt, hogy nem lehet katolikus doktrína és vallásoktatás az egyházon kívül. De a vallási hatóságokat leginkább az nyugtalanította, hogy a vallásoktatást laikusok fogják végezni: remélték, hogy az egyházat kontrollhatalomként kezelik és ellenőrzési jogkörrel rendelkeznek majd felettük. Az Osservatore Romano szerint az olasz állam katolikus tervei annyit érnek, mint halottnak a csók.

A jezsuiták éles kritikája nagyon találó volt: a fasiszmból és a kereszténységből kreált általános deizmus, légből kapott elvont vallásosság igaz hit és erkölcsiség nélkül.

A vallásos oktatás igazi kezdet is lehetett volna az egyház számára, de a körülmények ezt megakadályozták. A reform által kínált vallási restauráció pozitívumait feledtette a reformerek politikai és filozófiai érvkészlete és indítékai.

A vallásoktatás bevezetése politikai jellegű lépés volt. Szándéka szerint be akarta fogni a katolikusok szemét, és legyőzni a fasiszmissal szembeni ellenállásukat. Nehezen lehetett azonban hova tenni a vallásoktatás bevezetését egy olyan iskolába, ahol Istenen és Jézuson kívül mindenről beszéltek. Így szemlélve, a reform elveszítette minden vallásos értelmét, és nagy feszültségeket generált az egyház és az állam között. Valójában a katolicizmus csak eszköz volt a fasiszták kezében: segítségével akartak „olasz állampolgárokat” nevelni, megteremteni a faj homogenitását, egyesíteni akarták az olaszokat őseikkel, vagyis a népnek a katolicizmus révén kívántak erősebb összetartozási érzést adni (Gaudio, 1995).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Burza, Viviana (1999): *Pedagogia, formazione e scuola. Un rapporto possibile*. Armando Editore, Roma.
- Citi, Dianora (2004): *Giovanni Gentile, filosofo italiano*. Rubbettino Editore srl, Catanzaro.
- Colombo, Katia (2004): *La pedagogia filosofica di Giovanni Gentile*. Franco Angeli, Milano.
- Di Riella Galati, Amadeo (2009): *Alcuni uomini politici del mio tempo*. BiblioBazaar, LLC.
- Gaudio, Angelo (1995): *Scuola, Chiesa e fascismo. La scuola cattolica in Italia durante il fascismo (1922-1943)*. Editrice La Scuola, Brescia.
- Gentile, Giovanni (1923): *La riforma dell' educazione. Discorsi ai maestri di Trieste*. Gius. Laterza e Figli, Bari.
- Gentile, Giovanni (1908): *Scuola e filosofia: concetti fondamentali e saggi di padagogia sulla scuola media*. Sandron Editore, Milano-Palermo-Napoli.
- Morandini, Maria Cristina (2003): *Scuola e nazione: maestri e istruzione popolare nella costruzione dello Stato unitario (1848-1861)*. Vita e Pensiero, Milano.
- Natali, Giulio: (1960): *Ricordi e profili di maestri e amici*. Edizioni di Storia e Letteratura, Roma.
- Negri, Alessandro (1996): *Giovanni Gentile educatore*. Armando, Roma.
- Turi, Gabriele (1995): *Giovanni Gentile: una biografia*. Giunti Editore, Firenze.